

LELE JÓZSEF

*A vazallusok szövetsége a
tizenöt éves háborúban*



✠ *Báthory Zsigmond, a kalandos sorsú erdélyi fejedelem. A tizenöt éves háborúban a hűbérükből lázadó oszmán vazallusállamok összefogásának vezetője. Korabeli rézmetszet*

MIRE 1593-ban Szinán nagyvezír támadásával újabb oszmán háború indult Magyarországon, keresztény oldalról már többször kidolgozták egy oszmánellenes összefogás sikeresnek vélt tervét. E terveknek korán részévé vált a gondolat, hogy a szövetségbe be kell vonni Európa oszmán hódoltságban vagy oszmán felügyelet alatt élő, szuverenitásukat részben vagy egészben elveszített országait is. Így mindenekelőtt Erdélyt, Moldvát és Havasalföldet. Ezek szövetségbe tömörítésére a Habsburg-dinasztia pályázott a legnagyobb eséllyel, ám II. Rudolf császár számításait Báthory Zsigmond Erdélye keresztülhúzta. 1594 végén és 1595 elején az Erdélyi Fejedelemség fősege alatt szerveződött meg az oszmán vazallusok összefogása, s ez nemcsak a Habsburg-diplomácia, de a török Porta kudarcát is jelentette. Ez utóbbi ugyanis sokáig sikerrel ügyelt arra, hogy vazallusainak együttműködését a fölöttük gyakorolt hol enyhébb, hol szigorúbb felügyelettel, egymás elleni gyakori kijátszásukkal megakadályozza. Az 1593-ban induló háborúban azonban e politika folytatására már nem maradt ereje. Mi több, maga is akaratlan elősegítőjévé vált szövetségüknek. Amint ugyanis egyre gyakrabban bízta Erdély fejedelmeire az oláh vajdák megregulázását, ezzel egyúttal a vazallusai fölött gyakorolt főhatalomból is részesítette Erdélyt, s a vazallusok között ily módon formálódó sajátos együttműködést már akkor sem tudta megbontani, amikor annak kifejezetten oszmánellenes éle lett.

Báthory Zsigmond 1592 óta jó érzékkel, óvatos körültekintő diplomáciával használta ki a kínálkozó lehetőségeket. Noha a három vazallus közös uralom alá vonására már korábban is akadtak kísérletek, Benda Kálmán megfigyelése szerint ezek „távolabbi célokat nem néző, pillanatnyi ötletek voltak”, s csak Báthory Zsigmond szeme előtt lebegett egy „félkör alakban egyszerre megindítható nagy oszmánellenes

támadás terve”. Úgy tűnik, Báthorynak Havasalföld esetében volt viszonylag egyszerűbb dolga, amennyiben ott „pusztán” az oszmán uralommal kellett megbirkóznia. Moldvában emellett már a lengyel érdekekkel, befolyással is számolhatott.

Az erdélyi fejedelemnek mindenekelőtt mérlegelnie kellett, hogy egy újabb oszmán háborúban a Porta számítani fog vazallusai közreműködésére, valamint azt is tudnia illett, hogy amennyiben törökellenes tervei idő előtt ismertté válnak, az oláh vajdaságok Erdély megfenyítésére is felhasználhatók. Kezére játszott azonban, hogy 1592 óta szinte folyamatos vajdaváltások tették áttekinthetetlenné a vajdaságok viszonyait. E „zavarban” pedig könnyebben érvényesíthette a maga érdekeit, mint konszolidáltabb, nyugodt körülmények között. 1593-tól, a nyílt Habsburg-ellenes háború megindításától kezdve aztán a Porta sem tudta minden figyelmét birodalma északkeleti végeire összpontosítani, ami megint csak Báthory dolgát könnyítette.

Báthory Zsigmond tisztában volt azzal, hogy a török nem fogja tétlenül szemlélni vazallusainak összefogását, megkísérelte hát a Porta éberségét és gyanúját elaltatni. Ez irányú sikerét jelzi, hogy az oszmán hadvezetésnek még 1594 végén sem volt végén sem volt biztos tudomása arról, hogy a vajdaságok immár ellene készülnek. Haszán temesvári beglerbég ecsedi Báthory Istvánnak írt, 1594. szeptember 4-én kelt levele legalábbis azt a gyanút kelti, hogy a Portán vagy nem voltak értesülve a vajdaságok valós helyzetéről, vagy egyszerűen nem vettek tudomást, netán nem vették azt komolyan. Haszán ugyanis miután felkínálta Báthorynak a Kassától Nagyszombatig terjedő vajdaságot, ígéretet tett arra, hogy amennyiben az e területen lévő vármegyéket, városokat nem sikerülne szép szóval a maga hűségére hajlítani, úgy megteheti azt erővel. Ebben az esetben pedig Báthory István számíthat a tatár kán, Erdély és a két oláh vajda, azaz a töretlen hűségűnek vélt oszmán vazallusok támogatására. Nem lehetett véletlen, hogy Báthory Zsigmond igyekezett Mihály vajda révén a Portára juttatni leveleit, s ezzel egyszerre bizonyította a maga és Mihály hűségét, jöllehet 1594 végére már túl voltak az első törökellenes célú megbeszéléseken. Egy ez év november 12-én kelt velencei követjelentés szerint Báthory Zsig-

mond ekkor már biztosan számíthatott Moldva és Havasalföld segítségére törökellenes harcában.

Az erdélyi fejedelem országa földrajzi-stratégiai helyzetét sem csekély leleménnyel hasznosította diplomáciai mesterkedéseiben. 1594 elején még amiatt panaszkodott Rudolf császárnak, hogy Erdély határainál ugrásra készen áll Szinán pasa félelmetes serege, valamint Moldva és Havasalföld hada, illő lenne hát, ha mihamarább segítséget kapna. Ez idő tájt kelt másik levelében ugyanakkor azokat az érdekeket sorjázta Szinán pasa előtt, amelyeket országa szerzett az oláh vajdaságok kapcsán. Eszerint amint a Porta ellenségeire a padisah megbízásából szinte állandóan ügyelt, úgy a „szomszéd országoknak oltalmazására” is mindig volt gondja, ami szintén nem ellenkezett a szultáni akarattal. A szomszédos vajdaságokat tehát hol fenyegető árnyékként, hogy felügyelt és oltalmazott vazallustársként rajzolta föl Báthory, ahogyan azt pillanatnyi érdekei megkívánták. Felügyeleti jogát legutóbb épp akkor gyakorolta, amikor Péter helyére Áront ültette Moldva vajdai székébe.

Az eset az 1592. esztendőre nyúlik vissza. Ez év június 10-én érkezett a szultáni parancs a gyulafehérvári udvarba, amelyben III. Murád szultán tudomására hozta Báthorynak, hogy Áron moldvai vajdát megfosztotta hatalmától, s elvárja Erdély urától, hogy Áront elfogadja és a Portára küldje. Noha Báthory Zsigmond felajánlotta készséges szolgálatát, Áron sorsa hamarosan gyökeres fordulatot vett. Visszanyerte a padisah kegyét, s vele moldvai uralmát. Moldvát azonban időközben új gazda vette birtokba, „egy lator, és hazug, Ördeg Péter nevű”, aki Lengyelországból indulva tört a vajdaságra. Báthory parancsot kapott ugyan a szultántól az Áron „vajda mellett az szükséghez képest való forgolódásra”, lépéseit azonban néhány mozzanat késleltette. Abból, hogy Murád a ruméliai beglerbéget és a kapudzsai basát küldte seregei élén Moldvába, látható volt, mennyire fontos számára az ügy. Ám csapatainak meglehetősen lassú fölvonulásaiból és körülményes előrehaladásából bizonyos óvatosságot lehetett észlelni. Báthory még szeptember végén sem tudta, pontosan mekkora erővel jön a török, hol egyesülnek majd seregeik, s miként hangolják össze a had-

műveleteiket. Az erdélyi seregek így lényegében maguk oldották meg a feladatot, amikor Pétert Jászvásár környékén meglepték, s az védekezés helyett megadta magát.

Ha fölidézzük az 1592-es év egyéb, a törököket is érintő eseményeit, úgy kirajzolódik Péter akciójának háttere, és érthetővé válik a Porta komoly aggodalommal vegyes óvatossága, valamint lemérhető Báthory szolgálatának értéke. 1592 ugyanis a lengyelországi események szempontjából sem volt közömbös esztendő a Porta számára. III. Zsigmond lengyel uralkodó ekkor fontolgatta Svédországba való hazatérését, s erre az esetre azt tervezte, hogy Habsburg kézre adja országát. Noha ez Lengyelországban is komoly ellenérzéseket szült, a formálódó lengyel-Habsburg együttműködést már nehezen lehetett megbontani. Az pedig, hogy Áron ellenlábásának, Péternek lengyel pártfogói akadtak, annak a veszélynek az árnyékát vetítette előre, hogy Moldvában nem egyszerűen a szokásos vajdacsere történhet meg, hanem a tartomány fölötti török uralom válhat bizonytalanná. A Porta tehát élesen reagált a dologra, ám láthatóan nyílt háborút nem mert megkockáztatni. Talán ebben rejlik annak magyarázata, miért hagyott teret Báthory buzgóságának. Az erdélyi fejedelem török szolgálatban, de mégsem török fegyverekkel dönthette el a moldvai kérdést a Porta javára. Mindebben persze Báthorynak is megvolt a maga érdekelttsége. Számára nem volt közömbös, melyik hatalom szab irányt keleti szomszédja, Moldva politikájának. A lengyel – és annak leple alatt netán a Habsburg – befolyás erősödése semmiképpen nem kedvezett Erdély urának. A Moldva fölötti török uralom közvetlenül immár mindinkább erdélyi felügyeletként működött, amit gyökeresen más hatalmi osztozkodás esetén már nem lehetett volna átmenteni.

Amikor 1593 szeptemberében Mihály nyerte el a Havasalföld vajdai székét, Báthory Zsigmond többé-kevésbé biztos lehetett abban, hogy iránta megértő emberek kerültek az országával szomszédos vajdaságok élére: Áron és Mihály is hálás lehetett neki, amiért közreműködött vajdai kinevezésükben. Hálájuk azonban odáig már nem terjedt, hogy Báthoryt korlátlan úrnak ismerjék el maguk fölött. Márpedig Erdély fejedelme erre törekedett. Az sem lehet feltétlenül vonzó Mold-

va és Havasalföld számára, hogy ennek az alárendelődésnek egyértelmű törökellenesség lett a célja és tartalma. Báthory hatalmát nem tarthatták megnyugtató biztosítéknak egy ilyen merész lépés megtételéhez. Ebben a kérdésben azonban már nem is dönthettek szabad akaratuk szerint. Báthory ugyanis az erőszakos lépésektől sem riadt vissza. Mihály vajda esetében még megelégedett azzal, hogy feleségét és fiát túszként tartotta magánál, így bírva engedelmességére a vajdát. Áronnál azonban ennél is tovább ment. A török–lengyel érdekek ütközőzónájában biztonságát kereső vajdát letette, s helyébe az erdélyi érdekeket jobban kiszolgáló Razvan Istvánt ültette.

Az 1595 májusában és júniusában megkötött szerződésekről már Bíró Vencel megállapította, hogy ezekkel „a két vajdaság olyan helyzetbe került Erdéllyel szemben, aminő viszonyban Erdély állott a törökkel szemben”. A szerződések ismeretében azonban megkockáztatható, hogy Báthory sokkal szigorúbb felügyeletet kívánt magának, mint amilyenrel fölötte rendelkezett a Porta. A vajdaságok belső autonómiáját csakúgy szinte teljesen felszámolta, mint ahogy külkapcsolataikat is minimálisra redukálta.

Ha e szoros erdélyi uralom kialakulásának nem, a három vazallus összefogásának a Porta is akaratlan segítőjévé vált. A szultáni udvar megbízásából Báthory Zsigmondnak még 1593 szeptemberében is egyforma éberséggel kellett vigyáznia Moldvára és Havasalföldre, úgy azonban, hogy fölös létszámú katonát nem tarthatott bennük. Mindebből világos, hogy a Porta nem tudta eldönteni, vajon milyen szerepet osszon Erdélyre: a potenciális ellenfelét vagy a hűséges vazallusét. Míg egyfelől az erdélyi katonai jelenlétét akarta mindenáron csökkenteni az oláh vajdaságokban, másfelől nem nélkülözhetette Erdély immár hagyományossá vált ellenőrző szerepét azok felett. Ezt a sajátosan ellentmondásos helyzetet pedig Báthory Zsigmond remek diplomáciai érzékel, kellő körültekintéssel és határozottsággal használta ki.

IRODALOM

Kulcsár Péter (fordította és a bevezetőt írta): *Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598)*. Budapest, 1982.

BENDA KÁLMÁN: Erdély politikai kapcsolatai a román vajdaságokkal a XVI–XVII. században. In: Deér József–Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok*. II. Budapest, 1944.

BÍRÓ VENCEL: Erdély és a Porta. *Századok*, 1923. 76–93.

BÓKA ÉVA: Európa és a törökök. (Válogatás a török birodalom megdöntésére született 16–17. századi tervekből). *Világtörténet*, 1983/2. 83–104.

DEMÉNY LAJOS: *A székelyek és Mihály vajda. 1593–1601*. Budapest, 1977.

Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. III. köt. (1576–1596), Budapest, 1877.

LEITSCH, WALTER: Rudolph II. und Südosteuropa, 1593–1606. *East European Quarterly*, 1972. Volume VI. Number 3. 301–320.

MAKKAI LÁSZLÓ: *Magyar–román közös múlt*. Budapest, 1989.

P. GÁSPÁR GABRIELLA: *Az erdélyi fejedelmek törekvései a lengyel trónra*. H. és é. n.

Szamosközy István történeti maradványai. 1542–1608. Kiadta: Szilágyi Sándor, Monumenta Hungariæ Historica, Scriptorum. XXX. Budapest, 1880.

VERESS ENDRE: *Documente privitoare la Istoria Ardealului. Moldvei si Tarii-Romanesti*. Volumul III. (1585–1592) Bucuresti, 1931. Volumul IV. (1593–1595) Bucuresti, 1932.